

CHORVA MAHSULOTLARI VA ULARNI QAYTA ISHLASH MASALALARI (QASHQADARYO VOHASI MISOLIDA)

Roʻziyev Dilshod Aʼzam oʻgʻli

Qarshi davlat universiteti doktoranti

LIVESTOCK PRODUCTS AND THEIR PROCESSING ISSUES (A CASE STUDY OF THE KASHKADARYA OASIS)

Ruziboev Dilshod Azam ugli

Qarshi State University, doctoral student

ПРОДУКТЫ ЖИВОТНОВОДСТВА И ВОПРОСЫ ИХ ПЕРЕРАБОТКИ (НА ПРИМЕРЕ КАШКАДАРЬИНСКОГО ОАЗИСА)

Рузибоев Дилишод Аъзам ўгли

Каршинский государственный университет, докторант

<https://orcid.org/0009-0001-7517-5089>
drakon929292@bk.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1925-1991 yillarda Qashqadaryo vohasida chorcachilikning rivojlanishi, ayniqsa qorakoʻlchilik sohasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda chorcachilik mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash va eksport qilish jarayonlari, mavjud muammolar va ularga taʼsir qilgan omillar yoritiladi. Shuningdek, qorakoʻl qoʻylari sonining ortishi va qorakoʻl terisi tayyorlash hajmining oʻsishi, naslchilik ishlarining olib borilishi va ushbu jarayonlarga sovet hokimiyatining taʼsiri tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: chorcachilik, qorakoʻlchilik, Qashqadaryo, sovet siyosati, qorakoʻl terisi, naslchilik, eksport, qayta ishlash, iqtisodiy muammolar, qishloq xoʻjaligi

Annotation: This article analyzes the development of animal husbandry, particularly the Karakul sheep breeding sector, in the Kashkadarya oasis from 1925 to 1991. The study examines the processes of livestock production, processing, and export, as well as the challenges faced and the factors influencing them. Additionally, it explores the increase in the number of Karakul sheep, the growth of Karakul pelt production, breeding activities, and the impact of Soviet policies on these processes.

Keywords: livestock, Karakul sheep breeding, Kashkadarya, Soviet policy, Karakul pelt, breeding, export, processing, economic challenges, agriculture

Аннотация: В данной статье анализируется развитие животноводства, в частности отрасли каракулеводства, в Кашкадарьинском оазисе в 1925–1991 годах. В исследовании рассматриваются процессы производства, переработки и экспорта продукции животноводства, а также существующие проблемы и факторы, влияющие на них. Кроме того, изучается увеличение поголовья каракульских овец, рост производства каракулевых шкур, селекционная работа и влияние советской власти на эти процессы.

Ключевые слова: животноводство, каракулеводство, Кашкадарья, советская политика, каракулевые шкуры, селекция, экспорт, переработка, экономические проблемы, сельское хозяйство

KIRISH

Chorcachilik mahsulotlari mamlakatimiz iqtisodiyotida muhim oʻrin tutadi. Sanoat va aholi turmush tarzida katta ahamiyat kasb etgan ushbu soha turli mahsulotlarni yetishtirish imkonini beradi. Xususan, chorcachilik sohasi davlat manfaatlaridan

kelib chiqib bosqichma-bosqich oʻzgartirilib borildi. Biroq chorcachilik mahsulotlarini qayta ishlash jarayonida qator muammolar yuzaga keldi. Xususan, zarur texnika va uskunalar yetishmasdi, mavjud texnologiyalar asosan markazdan olib kelinardi, ammo ularning faqat kichik qismi respublikaga yetib

kelgan. Shuningdek, ushbu texnikalardan samarali foydalana oladigan mutaxassislar soni ham cheklangan edi. Bu esa ishlab chiqarish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatdi va natijada chorvachilik mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash rejalari ko'p hollarda bajarilmay qoldi. Xorijiy va mahalliy adabiyotlar hamda arxiv hujjatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryoda qorako'lchilik sohasi yillar davomida turlicha rivojlangan. Bu jarayonda siyosiy-ijtimoiy omillar, iqtisodiy sharoit va texnologik imkoniyatlar katta rol o'ynagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolani tahlil qilar ekanmiz, chorvachilik sohasini rivojlantirishda 2020-yil 2-sentabrdagi PQ-4817-son "O'zbekiston Respublikasi pillachilik va qorako'lchilikni rivojlantirish qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori, 2021-yil 9-fevraldagi PQ-4984-son "Qorako'lchilik tarmog'ini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2020-yil 2-sentabrdagi PF-6059-son "O'zbekiston Respublikasida "Pillachilik va qorako'lchilikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-fevraldagi PQ-120-son "O'zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha 2022-2026-yillarga mo'ljallangan dasturni tasdiqlash to'g'risida", 2025-yil 30-yanvardagi PQ-34-sonli "Chorvachilik va parrandachilikni qo'llab-quvvatlash, sohada yuqori qo'shilgan qiymat yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida belgilangan vazifalar chorvachilik sohasini rivojlantirishda xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1924-1925 yillarda O'zbekistonda chorvachilik qiyin ahvolda bo'lib, jumladan, qorako'l qo'ylarining soni 600-700 boshga tushib, qorako'l teri ishlab chiqarish va uning eksporti keskin kamaygan [1]. Qashqadaryo okrugida 1926-yilda jami 185 ming dona qorako'l terilari tayyorlandi. Qishloq xo'jaliklarida 46 456 ta xom va 5306 ta tayyor ichak, 36 973 ta qo'y terisi, 15 928 dona echki terisi tayyorlandi [2]. Shu davrda Qashqadaryoda Qarshining "Кишпромторг" agentligi tomonidan 1925-1926-yillarda 46 456 dona ichak xomashyosi, 5 306 dona tayyor ichak, 36 973

bosh qo'y terisi, 15928 bosh echki terisi tayyorlandi. 1926-1927 yillarda Qashqadaryo "Окрсельсоюза" tomonidan 46 646 dona qorako'l terisi, 129 200 kg pilla, 21 282 bosh qo'y terisi, 45 762 dona echki terisi, 8 134 pud jun tayyorlandi [3]. Bu esa sohani bir qadar rivojlantirishga imkoniyat yaratdi.

1926-1927-yillarda okrugda 215,5 ming dona qorako'l teri, 21 ming kilogram kuzgi jun, 128 ming dona turli xil terilar tayyorlandi. 1927-1928-yillarda 229,9 ming dona qorako'l terisi, 308 ming kilogramm bahorgi va kuzgi jun, 240,1 ming turli xil terilar, 1928-1929-yillarda 240 ming dona qorako'l terisi, 427 ming kilogramm jun, 274,4 ming turli xil terilar tayyorlandi [4]. Bularning barchasi esa moliyaviy holatning barqaror va davomiy bo'lishini talab qilgan. O'zSSR Davlat reja byurosi ma'lumotlariga ko'ra, 1926-yilda chorvachilikka jami 66 564,7 ming rubl, dehqonchilikka 364 936,5 ming rubl, bog'dorchilikka 9 424,7 ming rubl hamda uzumchilikka 10351,4 ming rubl miqdorda pul ajratilgan. Mazkur ma'lumotdan ko'rinib turibdiki, eng ko'p mablag' dehqonchilikni rivojlantirish uchun ajratilgan. Chorvachilikka bog'dorchilik va uzumchilikka qaraganda ko'proq mablag' ajratilgan. Biroq buni dehqonchilikka ajratilgan mablag' bilan solishtirsak chorvachilikka ajratilgan mablag' bir necha barobarga kamligini ko'rishimiz mumkin. Chorvachilikka ajratilgan mablag'larni hududlar kesimida tahlil qilsak eng ko'p mablag'lar Zarafshon, Qashqadaryo va Farg'ona viloyatlariga ajratilgan. Zarafshon va Qashqadaryo hududlariga boshqa viloyatlarga qaraganda ko'proq pul ajratilishiga sabab mazkur mintaqalar O'zbekistonda asosiy qorako'l chorvalarini yetishtirib beruvchi hududlar hisoblangan hamda sovet hokimiyati chorvachilikning bu sohasidan manfaatdor bo'lgan. Xususan, Farg'ona viloyatida agrar sohaga ajratilgan umumiy mablag'ning 83 foizi dehqonchilik uchun sarflangan bo'lsa, faqatgina 8 foiz mablag' chorvachilik uchun sarflangan. Mazkur holatlarni Toshkent va Samarqand viloyatlari kesimida ham ko'rishimiz mumkin. Jumladan, Toshkent viloyatida 82 foiz ajratilgan mablag' dehqonchilik uchun va 14 foizi chorvachilik uchun sarflangan. Samarqand viloyatida esa 70 foiz mablag' dehqonchilik uchun va 17 foizi chorvachilik uchun ajratilgan. Qashqadaryo viloyatida esa jami ajratilgan mablag'ning deyarli 39 foizi chorvachilik uchun sarflangan. Xorazm, Toshkent va Samarqand

viloyatlarida chorvachilikni rivojlantirish ajratilgan mablag'lar ancha kam bo'lgan [5]. 1927-yilda okrugda 220 ming dona qorako'l terisi olish rejalashtirilgan bo'lib, ammo 1927-yilning 10 oyi ichida 250 ming dona qorako'l terilari tayyorlandi. Bundan tashqari okrug qishloq xo'jaliklarida 46 646 ming dona qorako'l terisi, 129 ming kilogramm pilla, 21 282 dona qo'y terisi, 45762 echki terisi, 8 134 sentner jun va boshqa ko'plab chorvachilik xomashyolari tayyorlandi [6]. 1928-yilda Qashqadaryo okrugining Koson, Qamashi, Beshkent rayonlarida 128 ming dona qorako'l terilari, 4 sentner jun, 35 ming qo'y terisi, 8 ming echki, 68 ming ichak tayyorlandi [7]. Qashqadaryo viloyatida 1928-yilda jami 247 000 dona qorako'l tayyorlash rejasi belgilanib, amalda esa 218 285 dona qorako'l terisi tayyorlandi yoki rejaning 63,1 foizi bajarildi. O'zbekiston SSRda 1928-yilda 823 600 dona qorako'l terisi tayyorlash rejasi belgilanib, amalda 547 338 dona qorako'l terisi tayyorlandi, reja 66,4 foizga bajarildi. Qashqadaryo viloyatida 1928-yilda jun tayyorlash rejasi 31 500 tonna belgilanib, amalda 18 228 tonna tayyorlandi yoki rejaning 57,8 foizi bajarildi [8]. 1928-yil Qashqadaryo chorvachiligi yuqori sur'atlarda rivojlandi, bu 1914-yil darajasidagi respublikaning butun podasini tashkil etdi. 1928-yilda chorvachilik mahsulotlarining umumiy hosildorligi 27 978 451 so'm, tovar mahsulotlari 10 100 871 so'mni tashkil etdi [9]. Ma'lumki, O'zbekiston SSR tashkil topgan dastlabki yillarida Qashqadaryo viloyati eng qoloq hududlar qatoriga kiritilgan edi. Bundan tashqari, ushbu mintaqada milliy istiqloq harakati uzoq davom etib, xalq xo'jaligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Shunga qaramay, partiya va hukumat tomonidan ko'rsatilgan katta yordam tufayli viloyat iqtisodiyoti, xususan, chorvachilik sohasida jadal tiklanish jarayonlari amalga oshirildi [10]. 1928-yil oxirlariga kelib, Qashqadaryo viloyatida mavjud qoramollar soni qariyb ikki millionga yetgan bo'lib, ular uchun zarur sharoitlar yaratildi. 1929-yil yakunida esa viloyat qorako'l chorvadorlarining aksariyati chorvachilik kooperativ shirkatlariga birlashtirildi. 1928-1930-yillar oralig'ida ushbu kooperatsiyaning rivojlanishi haqida IV okrug partiya qo'mitasining 1930-yil may oyida o'tkazilgan hisobotida batafsil ma'lumot berilgan edi [11]. 1928-yil aprel oyida Qashqadaryo viloyati tumanlarida jami 10 ta omborxona, 5 ta baza, 3 ta qo'y hammomlari, 4 ta yarim yopiq qishki qo'ton, qorako'l terisini konservatsiya qilish

(tuzlash, quritish) uchun 3 ta maxsus baza hamda 3 ta ichak zavodi barpo etilgan edi. 1931-1933-yillarda "Muborak" sovxozidan "Nishon", "Qoraqum", "Tallimarjon", "Ko'kdala", "Qizil chorvador", "Kirov", "Qarnob", "Ulus" va "G'uzor" kabi chorvachilik xo'jaliklari ajralib chiqdi [12]. Shunga qaramay, ushbu xo'jaliklarning iqtisodiy holati murakkabligicha qolgan. Shu sababli, ular davlat rejasini to'liq bajara olmagan. Masalan, Beshkent qo'ychilik shirkati rejada ko'rsatilgan 25 ming dona qorako'l terisi o'rniga atigi 19 416 dona mahsulot yetishtira olgan. Tayyorlangan qorako'l terilarining sifati ham belgilangan talabga to'liq javob bermagan [13]. Qorako'l qo'ylarining ko'payishi, tabiiy ravishda, qorako'l terisi ishlab chiqarish hajmining ortishiga olib keldi [14]. B.A. Kuznetsovning ma'lumotlariga ko'ra, 1929-1930-yillarda tayyorlangan qorako'l terilari hajmi 1925-1926-yillarga nisbatan 236 foizga oshgan. 1939-yilda xomashyo tayyorlash hajmi 1934-yilga qaraganda 76 foizga, 1944-yilda esa 1940-yil bilan solishtirganda 59 foizga oshdi. Agar 1942-yilda SSSR bo'ylab tayyorlangan qorako'l terilarining umumiy hajmi 100 foiz deb olinsa, uning 63 foizi O'zbekiston hissasiga to'g'ri kelgan. Shu bilan birga, olimlar tomonidan qorako'l terisi sifatini yaxshilash yo'nalishida ham muhim ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirilgan [15].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur maqolada 1925-1991-yillarda Qashqadaryo vohasida chorvachilik, ayniqsa qorako'lchilikning rivojlanishi va uning iqtisodiy ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sovet davrida qorako'lchilik sohasi davlat manfaatlaridan kelib chiqib rivojlantirildi, biroq texnik ta'minot, moliyaviy yetishmovchilik va mutaxassislar tanqisligi kabi muammolar mavjud edi. Qorako'l terisi ishlab chiqarish hajmining o'sishi va naslchilik ishlarining rivojlanishi qator islohotlar natijasi bo'lsa-da, ushbu jarayonlar markaziy hokimiyat tomonidan boshqarilgan va mahalliy sharoitlarga har doim mos kelmagan. Shunday qilib, ushbu davrda qorako'lchilik va chorvachilikning umumiy rivojlanishi qator yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, u murakkab ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda amalga oshirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Всесоюзный научно-исследовательский институт каракулеводства. – М., 1975. – С. 8-10.
2. Qashqadaryo viloyat davlat arxivi, 83-fond, 1-ro'yxat, 139-ish, 32-varaq; 189-fond, 1-ro'yxat, 25-ish, 36-varaq.
3. Очерки истории Кашкадарьинской и Сурхандарьинской областей Узбекистана. –Т.: “Фан”, 1968. – С.154.
4. Qashqadaryo viloyat davlat arxivi, 36-fond, 5-ro'yxat, 87-ish, 37-varaq.
5. O'zMA, R-86-fond, 1-ro'yxat, 2483-ish, 12-13-varaqlar.
6. Qashqadaryo viloyat davlat arxivi, 182-fond, 1-ro'yxat, 33-ish, 272-varaq.
7. Qashqadaryo viloyat davlat arxivi, 182-fond, 1-ro'yxat, 35-ish, 26-varaq.
8. O'zMA, R-837-fond, 6-ro'yxat, 286-ish, 40-varaq.
9. Очерки истории Кашкадарьинской и Сурхандарьинской областей Узбекистана. –Т.: “Фан”, 1968. – С.156.
10. КППС в резолюциях и решениях съездов конференций и Пленумов ЦК. Изд. 8-е. Т. 3. 1970. с 68.
11. Qashqadaryo viloyat davlat arxivi, 36-fond, 1-ro'yxat, 170-ish, 68-varaq.
12. Qashqadaryo viloyat davlat arxivi, 36-fond, 1-ro'yxat, 170-ish, 70-varaq.
13. O'zMA, R-91-fond, 1-ro'yxat, 173- ish, 101-132-varaqlar.
14. O'zMA, R-91-fond, 2-ro'yxat, 160-ish, 343-varaq.
15. A.A.Rahimov. Qorako'lichilik. O'quv qo'llanma. “O'qituvchi” nashriyoti. Toshkent. 1967, bet 11.

